

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การนำเสนอผลการวิจัยในบทที่ 5 นี้ แบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

1. สรุปผลการศึกษา
2. อภิปรายผล
3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
4. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สรุปผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง พัฒนาการของชุมชนตลาดคลองสวน 100 ปี มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา
คือ

1. เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการของชุมชนตลาดคลองสวน 100 ปี
2. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดคลองสวน

100 ปี

ข้อค้นพบข้อที่ 1 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สามารถสรุปได้ว่า

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะนำปัจจัยที่สำคัญ ๆ มาใช้เป็นเกณฑ์ในการแบ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งได้ทำการแบ่งพัฒนาการของชุมชนตลาดคลองสวน 100 ปี ออกเป็น 3 ยุค ได้แก่

ยุคที่ 1 ยุคของการก่อตั้งและพัฒนาชุมชนตลาดคลองสวน (พ.ศ. 2420 - พ.ศ. 2516)

ยุคที่ 2 ยุคเสื่อมโทรมของชุมชนตลาดคลองสวน (พ.ศ. 2517 - พ.ศ. 2541)

ยุคที่ 3 ยุคของการปรับตัวและฟื้นฟูชุมชนตลาดคลองสวนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว (พ.ศ. 2542 - พ.ศ. 2555)

ซึ่งในการแบ่งช่วงของชุมชนออกเป็นสามยุคตามเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นก็เพื่อที่จะ
ทำให้สามารถเข้าใจถึงพัฒนาการของชุมชนตลาดคลองสวน ในลักษณะต่าง ๆ กันได้ รวมทั้งการ
วิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีผลเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนตลาดคลองสวน
แห่งนี้ ดังต่อไปนี้

ยุคที่ 1 ยุคของการก่อตั้งและพัฒนาชุมชนตลาดคลองสวน (พ.ศ. 2420 - พ.ศ. 2516)

รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดฯ ให้ขุดคลองหลังจากที่ประกาศให้มีพระราชบัญญัติ “ประกาศขุดคลอง” ในปี พ.ศ. 2420 ภายหลังจากการขุดคลองประเวศบุรีรัมย์ ไม่นานนักก็เริ่มมีการเข้ามาจับจองพื้นที่อยู่อาศัย จนในปี พ.ศ. 2423 จึงเกิดเป็นชุมชนขึ้น มีการตั้งถิ่นฐานตามแนวลำคลองประเวศบุรีรัมย์ เกิดชุมชนตลาดคลองสวน ซึ่งจากข้อตกลงที่มีในการขุดคลองประเวศบุรีรัมย์ จึงทำให้มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างที่อยู่อาศัยขึ้นในบริเวณพื้นที่สองฝั่งคลองประเวศบุรีรัมย์เรื่อยมา ตั้งแต่สองฝั่งคลองพระ โขนงมาจนถึงสิ้นสุดคลองที่มาบรรจบกับแม่น้ำบางปะกง เมื่ออดีตตลาดคลองสวนจึงเป็นจุดแวะพักและเป็นศูนย์รวมของชุมชนจุดแลกเปลี่ยนสินค้า มีการประกอบอาชีพเพื่อยังชีพและพัฒนาเป็นการประกอบอาชีพเพื่อการค้าเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งการเพาะปลูกพืชผักเป็นจำนวนมาก เช่น ข้าว ผักบุ้ง กะล่ำ อ้อย และผลไม้ตามฤดูกาลอื่น ๆ เป็นต้น มีการขุดบ่อเลี้ยงปลาเลี้ยงกุ้ง และการเปิดร้านขายของ เช่น ร้านกาแฟ ร้านขายของชำ โรงหนังวิก โรงฝั้น เป็นต้น ทำให้เศรษฐกิจภายในชุมชนในช่วงนี้มีความเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีคลองประเวศบุรีรัมย์พาดผ่าน ทำให้ชุมชนแห่งนี้เป็นจุดเชื่อมโยงในการคมนาคมขนส่งสินค้าเข้าสู่กรุงเทพมหานครจากตลาดเล็ก ๆ จึงกลายมาเป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำขนาดใหญ่ในบริเวณดังกล่าว การติดต่อค้าขายกับชาวต่างถิ่นจึงมีอยู่อย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้ชุมชนในยุคนี้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ทั้งสิ่งปลูกสร้างที่มีความใหญ่โตและทันสมัยในยุคนั้น แม่น้ำลำคลองในยุคนี้จึงถือเป็นหัวใจหลักที่มีความสำคัญมากกับผู้คนในชุมชน และเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุด ทั้งยังเป็นแหล่งเพื่อการอุปโภคและบริโภค อีกด้วย เมื่อชุมชนเกิดการขยายตัวมากขึ้นมีผู้คนหลายเชื้อชาติ หลากหลายศาสนาเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน จะเห็นได้จากสิ่งปลูกสร้าง โรงเจ วัด และสุเหร่าที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยจีน ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิมจะอยู่บริเวณใกล้เคียงกัน และอยู่ร่วมกันอย่างสงบ หากมีงานกุศล เช่น การขุดคลอง ทำถนน ต่างก็จะมาร่วมแรงร่วมใจพัฒนาสาธารณูปโภคร่วมกัน จุดพบปะนั้นคือร้านกาแฟ ทุกคนแม้ต่างศาสนาก็สามารถเข้ามาที่จุดนัดพบแห่งนี้ได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์การดำเนินชีวิต พูดคุยเรื่องข่าวสาร เหตุบ้านการเมือง ร้านกาแฟจึงเป็นเสมือนสิ่งเสพติดที่ผู้คนในชุมชน ต้องมาพบกันเป็นประจำทุกเช้าอย่างขาดเสียมิได้

ยุคที่ 2 ยุคเสื่อมโทรมของชุมชนตลาดคลองสวน (พ.ศ. 2517 - พ.ศ. 2541)

การเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้เป็นผลกระทบที่เกิดจากการพยายามกระตุ้นและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศจากทางภาครัฐ โดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 เป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างการคมนาคมขนส่งเป็นอย่างมาก โดยเริ่มจากมีการพัฒนาเส้นทางบกขึ้น การสร้างถนนลูกรังสายอ่อนนุช-เทพราช เป็นถนนที่สร้างเพิ่มเติมต่อออกมาจากกรุงเทพมหานคร ไปจนถึง

จังหวัดฉะเชิงเทรา และภายหลังได้ปรับปรุงให้เป็นถนนลาดยาง ทำให้มีความสะดวกรวดเร็ว ไม่มีฝุ่นผงจากดินลูกรัง อันเป็นผลทำให้บทบาทของเส้นทางสัญจรทางน้ำเริ่มที่จะคุณค่าลดน้อยลง เริ่มมีการปลูกสร้างอาคารพาณิชย์ขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยในพื้นที่ที่จะพบเห็นได้บริเวณสองฝั่งถนนสายอ่อนนุช-เทพราช เริ่มมีการเกิดขึ้นของตลาดบกเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกิดศูนย์กลางการค้าที่ทันสมัยมากขึ้นในบริเวณโดยรอบ ทั้งในตัวเมืองฉะเชิงเทรา และกรุงเทพฯ ตลาดคลองสวนที่เคยคึกคักเริ่มซบเซาลงและถูกลืมเลือนไปในที่สุด เมื่อสภาพแวดล้อมจากภายนอกเกิดการเปลี่ยนแปลงไป การหันมากระตุ้นเศรษฐกิจและเร่งพัฒนาประเทศเป็นสิ่งที่รัฐบาลให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ชุมชนเล็ก ๆ อย่างตลาดคลองสวน จึงได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ การสร้างถนนอ่อนนุช-เทพราช จึงกลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ชุมชนตลาดแห่งนี้เกิดภาวะซบเซา การค้าขายที่เคยรุ่งเรืองกลับกลายเป็นอดีตที่สวยงาม การดำรงชีวิต ทั้งการประกอบอาชีพและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยอาศัยลำคลองใช้ในการเดินทาง ทำมาหากิน หันมาเดินทางทางถนนแทน ลูกหลานเข้าไปทำงานในโรงงาน ไม่สืบต่ออาชีพเกษตรกรรมและประมงอย่างที่เคยเป็นมา ชุมชนเริ่มเจียบเหงาแรงงานหนุ่มสาวบางส่วนเลือกที่จะเข้าไปทำงานในเมืองมากกว่า เพื่อหารายได้ให้มากขึ้น ตลาดบกหรือตลาดนัดรอบ ๆ ชุมชนที่เกิดขึ้น จึงเป็นสิ่งที่เข้ามาช่วยให้ชุมชนแห่งนี้กลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ถูกระแศค่านิยมความเจริญจากภายนอกโหมซัดอย่างรุนแรงและหลีกเลี่ยงมิได้

ยุคที่ 3 ยุคของการปรับตัวและฟื้นฟูชุมชนตลาดคลองสวนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

(พ.ศ. 2542 - พ.ศ. 2555)

เป็นยุคที่รัฐบาลเริ่มให้ความสนใจและหันมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนเล็ก ๆ เพิ่มมากขึ้น ทำให้มีนโยบายต่าง ๆ ของทั้งเทศบาลตำบลเทพราช และเทศบาลตำบลคลองสวน และหน่วยงานของภาครัฐอื่น ๆ เกิดขึ้นซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตและการใช้พื้นที่ของชุมชนไม่ว่าจะเป็นด้านการส่งเสริมอาชีพ การสร้างถนน การสร้างสะพานรวมทั้งสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่าง ๆ ซึ่งนอกจากกระแสการพัฒนาที่มีมากขึ้นแล้ว กระแสของการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ก็ทวีความรุนแรงขึ้นด้วย ทำให้ในปี พ.ศ. 2542 จึงได้มีการตกลงกันว่าจะเปลี่ยนแปลงชื่อตลาดเสียใหม่ เป็นตลาดคลองสวน 100 ปี จากความเป็นมาของตลาดที่มีมายาวนานนับร้อยปี ทำให้เกิดการส่งเสริมให้มีการสร้างรายได้มากขึ้น โดยพัฒนาให้ตลาดแห่งนี้เป็นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของพื้นที่ศึกษา รวมทั้งเป็นสถานที่สำคัญของจังหวัด การเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดคลองสวนมีแนวโน้มที่ดีขึ้นทุกขณะ กระแสการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์เป็นตัวผลักดันที่สำคัญ ที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้ได้มีการปรับตัวและได้รับการฟื้นฟูอย่างต่อเนื่องจากทางภาครัฐ ภายหลังจากที่ถูกลืมเลือนมาเป็นระยะเวลายาวนาน ตลาดคลองสวนได้กลับมามีชีวิตใหม่

ชาวชุมชน ได้ลืมตาอ้าปากอีกครั้งหนึ่ง ตลอดวันเสาร์และวันอาทิตย์จึงเป็นสองวันที่ชุมชนแห่งนี้ มีความคึกคักที่สุด พ่อค้าแม่ค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนและมีอายุมากแล้ว จะพากัน ออกมาขายของอยู่หน้าบ้านของตัวเอง กันทั้งสองฝั่งทางเดิน ทั้งถนนเชิงสุตร โบราณ ร้านกาแฟ โบราณของแป๊ะหลี ร้านโรตีมะตะปะของชาวไทยเชื้อสายอิสลาม และอื่น ๆ อีกมากมายในราคา ย่อมเยา ความมีไมตรีและอัธยาศัยดีของพ่อค้าแม่ค้าก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้นักท่องเที่ยวที่มีโอกาส ได้เข้าไปเที่ยวชม ต่างพากันชื่นชมและกลับมาเยี่ยมชมเยือนตลาดคลองสวนแห่งนี้อีกครั้งหนึ่ง อันเป็น ผลให้เศรษฐกิจภายในชุมชนดีขึ้นเป็นอย่างมาก และหากกระแสการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ยังคงมี อยู่อย่างต่อเนื่อง เชื่อว่าชุมชนแห่งนี้จะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นอีกอย่างแน่นอน

ข้อค้นพบข้อที่ 2 ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 สามารถสรุปได้ว่า

เพื่อศึกษาถึงผลกระทบที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดคลองสวน 100 ปี มีดังต่อไปนี้

ผลกระทบทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

ชาวจีนกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยริมคลองประเวศบุรีรมย์และประกอบอาชีพ ทำงานเลี้ยงชีพอยู่ในพื้นที่ทั้งฝั่งของพื้นที่ในส่วนของจังหวัดสมุทรปราการและจังหวัดฉะเชิงเทรา จึงได้ทำให้เกิดเป็นชุมชนเล็ก ๆ และมีผู้คนทั้งชาวไทยมุสลิม ชาวไทยพุทธย้ายถิ่นฐานเข้ามาอยู่ใน บริเวณดังกล่าวกันอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านในชุมชนสามัคคีและมีความถ้อยทีถ้อยอาศัยกันมาตั้งแต่ ในอดีตจวบจนปัจจุบัน ทำให้เห็นถึงความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนาก็สามารถผสมผสานเข้า ด้วยกันได้ กลายเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ขึ้นมีการปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น การที่ต้องอยู่ร่วมกัน มีวิถี ชีวิตคล้ายคลึงกัน มีการประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งหมดล้วนแล้วแต่ทำให้เกิดความผูกพันกัน ทั้งสิ้น เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำ มีการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำทั้ง อุบ โภค บริโภค การค้าขาย รวมไปถึงการคมนาคมขนส่งด้วย

สภาพสังคมในยุคเสื่อม โทรมของชุมชนตลาดคลองสวนนี้ เริ่มมีการเพิ่มขึ้นของจำนวน ประชากรที่เข้ามาอยู่อาศัย แต่ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและครอบครัวเริ่มเกิดความห่างเหิน มากขึ้น นับตั้งแต่มีการสร้างถนนในปี พ.ศ. 2517 การสร้างถนนในครั้งนี้ได้นำความเจริญทางบก เข้ามาสู่ตลาดคลองสวนแห่งนี้ มีการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมขึ้น และเกิดตลาดนัดเล็ก ๆ โดยรอบ บริเวณ หมู่สาวในชุมชนเริ่มออกมาทำงานทำภายนอกมากขึ้น ทั้งอาชีพรับจ้างทั่วไป และอาชีพ ลูกจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ เพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ทำให้อาชีพเกษตรกรรมและ ประมงไม่ถูกสานต่อจากลูกหลาน การคมนาคมขนส่งและการค้าขายทางน้ำ ไม่เป็นที่นิยมเหมือน ในอดีตที่ผ่านมา เงินที่เคยหาได้จากการค้าขายในตลาดเริ่มหมดลง ตลาดคลองสวนที่เคยคึกคักจึง เหลือเพียงความเงิบเหงา ความสัมพันธ์อันดีที่เคยมีมาก็จืดจางลงตามกาลเวลา

ภายหลังจากที่มีการเข้ามาประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ของทางภาครัฐให้กับชุมชนตลาดคลองสวนแห่งนี้ ทำให้ตลาดมีความคึกคักมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทของความสัมพันธ์จากการค้าขายแต่เพียงอย่างเดียว เพิ่มมาเป็นในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวขึ้นมาด้วย การเข้ามาส่งเสริมการท่องเที่ยวของทางภาครัฐนั้น ไม่ได้ส่งผลเสียทางสังคมและวัฒนธรรมแต่อย่างใด แต่กลับช่วยให้วิถีชีวิตของชาวบ้านกลับมาคึกคักเสมือนในอดีตที่ผ่านมา ชาวไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในตลาดจึงได้กลับมาเปิดบ้านต้อนรับและหันมาประกอบอาชีพค้าขายกันอีกครั้ง ผู้คนจากต่างถิ่นจะเดินทางเข้ามาเที่ยวชมตลาดคลองสวนทุก ๆ วันเสาร์และวันอาทิตย์ ให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและคนจากภายนอกมีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งนับว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์นี้ช่วยสร้างสีสันให้กับชุมชนที่เคยเงียบเหงาแห่งนี้ได้กลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง

ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ

ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจหรือระบบเศรษฐกิจในยุคของการก่อตั้งและพัฒนาชุมชนตลาดคลองสวน ภายหลังจากที่มีการสร้างตลาดคลองสวน ทำให้เกิดรูปแบบของการค้าขายที่ชัดเจนขึ้น การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพียงเพื่อการยังชีพลดน้อยลง แต่ได้เปลี่ยนไปเป็นการเพาะปลูกเพื่อการค้าขายมากขึ้น รวมทั้งตลาดคลองสวนถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำที่มีขนาดใหญ่ในละแวกนี้ ซึ่งผู้ใดที่จะเดินทางสัญจรทางเรือผ่านคลองประเวศบุรีรมย์ ก็มักจะต้องอาศัยตลาดคลองสวนแห่งนี้ เป็นที่หยุดพักขนส่งสินค้าหรือแลกเปลี่ยนสินค้ากัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าจำพวกที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค และดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง กุ้ง ปลาหมึก มะพร้าว หมาก พืช ขนมหวาน ภาชนะใส่ของ และเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรและประมง ผู้คนเป็นจำนวนมากทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่ที่ต้องเข้ามาจับจ่ายซื้อของและแลกเปลี่ยนสินค้ากันภายในตลาดคลองสวนแห่งนี้ด้วย จึงทำให้ตลาดคลองสวนมีความคึกคักเต็มไปด้วยผู้คนมีสินค้าจำนวนมากและหลากหลาย ทำให้สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนในช่วงนี้จึงถือได้ว่าเป็นความเฟื่องฟูและมั่นคงเป็นอย่างมาก

ในยุคเสื่อมโทรมของชุมชนตลาดคลองสวนนั้น เมื่อมีการสร้างถนนจากถนนลูกรังกลายเป็นถนนลาดยาง ทำให้บทบาทของเส้นทางการคมนาคมทางน้ำถูกลดบทบาทลง ความผูกพันและการใช้ประโยชน์จากลำคลองลดน้อยลงเป็นอย่างมาก ความคึกคักของการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในตลาดก็ลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด มีความต้องการใช้สินค้าฟุ่มเฟือยจำพวกเครื่องใช้ไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกมากขึ้น จึงทำให้เกิดความต้องการศูนย์กลางแห่งใหม่ที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เกิดเป็นตลาดบกแทนมีการเช่าพื้นที่รอบ ๆ ชุมชน การประกอบอาชีพเกษตรกรรมและการทำประมงไม่สามารถหาเงินได้มากพอจะมาเลี้ยงครอบครัวได้ อาชีพดั้งเดิมจึงถูกลืมเลือนขาดการ

สานต่อจากลูกหลาน แรงงานหนุ่มสาวหันไปทำงานรับจ้างทั่วไป บางส่วนก็ไปเป็นลูกจ้างตาม โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ หาเงินมาจุนเจือครอบครัว เพื่อต้องการหารายได้ให้เพิ่มมากขึ้นทดแทน กับอาชีพค้าขายที่ซบเซาลง เทศบาลตำบลเทพราชและเทศบาลตำบลคลองสวน จึงต้องยื่นมือเข้ามา ช่วยเหลือ มีการส่งเสริมอาชีพ โดยการจัดการฝึกอบรมทำสบู่ ทำดอกไม้ประดิษฐ์ และทำแชมพู สบุน้ำไพร เป็นต้น

ซึ่งในปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ทวีความรุนแรงมากขึ้น รวมทั้งชุมชน ตลาดคลองสวนแห่งนี้ มีรากฐานทางเศรษฐกิจมาจากการค้าขาย ทำให้เกิดแนวความคิดการ ท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ขึ้น ส่งผลให้มีการร่วมแรงร่วมใจกันของทั้งหน่วยงานทางภาครัฐ เช่น เทศบาลตำบลคลองสวน และเทศบาลตำบลเทพราช เป็นต้น และชาวชุมชน ทำการปรับปรุงและ พัฒนารักษาตลาดคลองสวน ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ ที่สามารถแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ ของการเป็นชุมชนริมน้ำที่ยังคงสภาพเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี และค่อนข้างมีความสมบูรณ์เช่นเดียวกับ รูปแบบในอดีต การเข้ามาท่องเที่ยวยังช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนจากการจับจ่ายใช้สอยซื้อของ ที่ระลึก ชาวบ้านได้เก็บผักจับปลานานาชนิดจากธรรมชาติมาวางขาย ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่ ยังคงประกอบอาชีพค้าขายอยู่ เช่น ร้านอาหาร ร้านขนม ร้านขายทอง ร้านขายยา ร้านอุปกรณ์ อิเล็กทรอนิกส์ ร้านขายอุปกรณ์เลี้ยงสัตว์ ร้านเสื้อผ้า ร้านขายของชำ ฯลฯ เป็นต้น ทำให้สภาพ เศรษฐกิจภายในชุมชนขณะนี้ดีขึ้นเป็นอย่างมาก เงินตราหมุนเวียน คนในชุมชนมีรายได้และมี ความสุขที่ได้พูดคุยสร้างมิตรไมตรีกับนักท่องเที่ยวต่างถิ่น แนวโน้มในอนาคตจึงคาดว่าสภาพทาง เศรษฐกิจของชุมชนตลาดคลองสวนน่าจะดีขึ้นเรื่อย ๆ จากการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ จากทางภาครัฐที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะทำให้ตลาดคลองสวนแห่งนี้เป็นที่รู้จักมากขึ้น ทั้งจากชาว ไทยและชาวต่างชาติ

อภิปรายผล

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่าง ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิมจากเนื้อหาบทที่ 2 ดังนี้

จากแนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน ได้อธิบายถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกที่ตั้งถิ่นฐาน ในส่วนของการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกการตั้งถิ่นฐานซึ่งสรุปได้ ดังนี้ปัจจัย ทางภูมิศาสตร์ เป็นปัจจัยทางการภาพที่เห็น ได้อย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งมีรูปแบบทางพื้นที่เอื้ออำนวยต่อ การตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพ ได้แก่ แหล่งน้ำ ที่ดอน ที่ดินอุดมสมบูรณ์ และแหล่งแร่ เป็นต้น ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่มักเกิดคู่กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชนและมี อิทธิพลต่อการ ขยายตัวเป็นเมืองต่อไปในอนาคต ได้แก่ บริเวณที่อยู่ใกล้แหล่งวัตถุดิบ บริเวณที่ตั้งโรงงาน

อุตสาหกรรม บริเวณจุดเชื่อมของเส้นทางคมนาคม ปัจจัยทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนความเชื่อของแต่ละกลุ่มชน ได้แก่ สถานที่ศักดิ์ สถานที่ประวัติศาสตร์ ลักษณะที่เป็น ประเพณีนิยม หรือความเชื่อต่าง ๆ แม้ปัจจัยทั้งสามข้างต้นจะมีอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ แต่ความแตกต่างของแต่ละปัจจัยย่อมมีมากขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ธรรมชาติ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง รวมทั้งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความเชื่อของแต่ละชุมชน เหตุนี้เองที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มี ลักษณะและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน จากแนวความคิดในเรื่องชุมชน ได้อธิบายถึง ความหมายไว้หลายประการ พอสรุปได้ว่า กลุ่มคนที่มีพฤติกรรมทางสังคมและวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เป็นกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน เป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมีการทำกิจกรรมร่วมกัน และมีระเบียบสังคมอย่างเดียวกัน และได้กล่าวถึงในเรื่องของสาเหตุ การเกิดชุมชน กระบวนการเกิดชุมชน ซึ่งมีการรวมตัวกันของของคนที่มีความประสงค์ร่วมกัน ลักษณะของชุมชน เช่น กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีการจัดระเบียบสังคม เป็นต้น องค์ประกอบของชุมชนทั้ง 3 ประการ คือ มนุษย์ สิ่งที่มีมนุษย์คิดค้นประดิษฐ์ขึ้น และสิ่งที่ธรรมชาติสร้างขึ้น การดำรงอยู่ของชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยกัน และในเรื่องของประเภทของชุมชน ได้แบ่งตามลักษณะการปกครอง แบ่งตามกิจกรรมทางสังคม และแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ในการนำแนวคิดดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับชุมชนตลาดคลองสวนนั้น จะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้องกันมาก ในด้านของเนื้อหาที่สามารถนำมาใช้อธิบายได้ คือ ชุมชนตลาดคลองสวนนั้น เป็นชุมชนที่มีสาเหตุมาจากความเป็นสัตว์สังคมของมนุษย์ มีกระบวนการเป็นขั้นเป็นตอน นับตั้งแต่มีคนมาอาศัยอยู่ร่วมกันหรือบริเวณเดียวกัน อันมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน เกิดเป็นกลุ่มสังคมขึ้น จนกลายเป็นชุมชนตลาดคลองสวนในที่สุด ลักษณะของชุมชน มีการตั้งกฎระเบียบของชุมชนไว้เป็นบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งมีการติดต่อสื่อสารกันมีความสัมพันธ์กัน ฯลฯ มีองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนทั้งกลุ่มคน อาคารบ้านเรือน หรือป่าเขาอันเกิดจากธรรมชาติ เป็นต้น การดำรงอยู่ของชุมชนตลาดคลองสวนมีความเป็นอยู่อย่างยาวนาน มีการพึ่งพาอาศัยกันของกลุ่มคนทั้งสาม เชื้อชาติเป็นอย่างดี เป็นต้น ซึ่งประเภทของชุมชนตลาดคลองสวนนั้น มีลักษณะการปกครองแบบชุมชนเขตเทศบาลตำบล โดยมีการจัดสาธารณูปโภคและมีการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีกิจกรรมทางสังคมที่มีลักษณะเป็นชุมชนศูนย์การค้า ผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนต่างก็ประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ขายผักผลไม้ ร้านขายของชำ เป็นต้น ในด้านของความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมนั้น นับได้ว่ายังเป็นชุมชนชนบทอยู่ เครือญาติและบ้านใกล้เคียงยังมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีวัฒนธรรมร่วมกันมาอย่างยาวนาน แต่หากในอนาคตชุมชนตลาดคลองสวนไม่สามารถรักษา

อัตลักษณ์ที่มีมาแต่อดีตให้คงอยู่สืบไปได้ ชุมชนตลาดคลองสวนที่เป็นชุมชนชนบทอาจแปรเปลี่ยนเป็นชุมชนเมืองได้ตามกระแสนิยม ส่วนแนวความคิดในเรื่องของการพัฒนาชุมชนจากโครงสร้างลักษณะนี้เองส่งผลต่อการเสริมสร้างเอกลักษณ์ของคนท้องถิ่นขึ้น จนได้มีการอนุรักษ์และพัฒนาให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้น ทั้งนี้ก็อาศัยความร่วมมือร่วมใจกันของประชาชนและภาครัฐในการปรับปรุงซ่อมแซมโครงสร้างบางส่วนที่เสียหาย รวมทั้งจัดการกับสภาพภูมิทัศน์เพื่อให้เกิดความสวยงามมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้หน่วยงานท้องถิ่นก็มีส่วนสำคัญในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อให้การเข้าถึงพื้นที่สะดวกมากยิ่งขึ้น ทั้งยังรวมไปถึงการส่งเสริมการทำอาชีพเสริม เช่น สวน ดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น เพื่อช่วยสร้างรายได้ด้านการค้าขายให้กับคนในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการวางแผนเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวในอนาคตที่จะสามารถทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิตดั้งเดิมเหล่านี้ดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดีเคียงคู่กับบทบาทของชุมชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งในด้านการค้าและการท่องเที่ยว และสุดท้ายคือ แนวคิดในเรื่องการเปลี่ยนแปลงนั้น พอสรุปความหมายโดยรวมได้ว่า ภาวะหรือปรากฏการณ์ที่ไม่หยุดนิ่ง สามารถแปรสภาพจากที่เคยเป็นอยู่มาเป็นสภาพใหม่ได้ เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทั้งกับสิ่งที่ไม่มีชีวิตและสิ่งมีชีวิต อาจเปลี่ยนไปสู่ทิศทางที่ดีขึ้นหรือเลวลงกว่าเดิม โดยมีองค์ประกอบของเวลาเป็นเครื่องกำหนดประโยชน์ ซึ่งมีลักษณะในการเปลี่ยนแปลงทั้งแบบอย่างมีระบบ คือ สามารถที่จะควบคุมปัจจัยสาเหตุ กระบวนการและผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ การเปลี่ยนแปลงแบบกึ่งมีแผน คือการควบคุมสิ่งที่กล่าวมาได้บางส่วน และการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีระบบ ที่ไม่สามารถควบคุมสิ่งต่าง ๆ ได้เลย ส่วนปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น เศรษฐกิจ การเมือง เป็นต้น ล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ภายของมนุษย์ซึ่งมีมากมายหลากหลายสิ่ง อันมีกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ เกิดการแพร่กระจายสู่ความเจริญสูงสุด เกิดการถอยหลังลงคลอง ทำให้เกิดการรับรู้วัฒนธรรมใหม่ และกลับสู่การประดิษฐ์คิดค้นใหม่อีกครั้ง ซึ่งแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นมีความสอดคล้องและสามารถนำมาอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนตลาดคลองสวนได้ คือ ในลักษณะของการเปลี่ยนแปลงนั้น ชุมชนตลาดคลองสวนมีการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีระบบ ไร้การควบคุมทั้งสาเหตุปัจจัย และผลกระทบที่ไม่เคยคาดคิด อันเกิดจากกระแสการพัฒนาจากภายนอก ในเรื่องปัจจัยที่ทำให้ชุมชนตลาดคลองสวน มีทั้งในเรื่องของการเมืองการปกครอง ในรูปของนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ เช่น การสร้างถนน ไฟฟ้า เป็นต้น กระแสวัฒนธรรมจากภายนอกที่พัฒนาขึ้น สภาพทางเศรษฐกิจและความต้องการเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น ซึ่งในกระบวนการที่เกิดขึ้นกับชุมชนตลาดคลองสวน คือ เมื่อเริ่มมีการสร้างตลาดจากการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์ ก็ทำให้เกิดการแพร่กระจายทั่วบริเวณนั้นมีประชากรอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น เกิด

ความเจริญสูงสุดตลาดกลายเป็นศูนย์กลางการค้าขายที่มีขนาดใหญ่ในบริเวณนั้น แต่เนื่องด้วยการเข้ามาของเทคโนโลยีกระแสการพัฒนา มีการสร้างถนน ชาวบ้านปรับตัวไม่ทันทำให้ชุมชนตลาดคลองสวนต้องถอยหลังลงคลอง และจำเป็นที่จะต้องพยายามปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอีกครั้ง คือการหันมาขายสินค้าตามตลาดนัดบนบกแทน จนปัจจุบันตลาดแห่งนี้ก็ได้เริ่มมีการพัฒนาขึ้นมาใหม่ให้ชาวบ้านได้เข้ามาเปิดร้านค้าขายสินค้ากันอีกครั้งทั้งยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกด้วย

พัฒนาการของชุมชนตลาดคลองสวน 100 ปี สอดคล้องกับงานวิจัยของพามิลา หะรารักษ์ (2546) ได้ศึกษาวิวัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกุฎีจีนและชุมชนวัดกัลยาณ์ ทำการศึกษาถึงลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และ ประเพณีของชุมชน รวมไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรม วิถีชีวิต และการใช้พื้นที่ของคนในชุมชน นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของชุมชนและวิถีการดำเนินชีวิตที่ยั่งยืน ซึ่งการศึกษาพบว่าชุมชนทั้งสองแห่งมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลาง ใช้พื้นที่โล่งโดยรอบศาสนสถานเป็นที่สำหรับทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยชุมชนกุฎีจีนมีสภาพสังคมเข้มแข็งเนื่องจากการสืบทอดของกลุ่มคริสตชนที่อาศัยอยู่ตั้งแต่บรรพบุรุษ มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางสังคมที่เป็นระบบ ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การพัฒนาพื้นที่ทางกายภาพของชุมชนทำได้โดยง่าย ขณะที่ชุมชนวัดกัลยาณ์มีสภาพสังคมอ่อนแอ ไม่มีการรวมกลุ่มอย่างเป็นระบบ เนื่องจากขาดความต่อเนื่องของประชากรเดิมในพื้นที่ มีการอพยพเข้ามาเช่าบ้านอาศัยของคนต่างถิ่น มีการย้ายเข้าย้ายออกอยู่ตลอดเวลาลักษณะทางสังคมดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาด้านสภาพแวดล้อมและปัญหาสังคมตามมา นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของปนัดดา ทองภูเบศร์ (2546) ศึกษาถึงพัฒนาการและรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเก่าตำบลหลังสวน จังหวัดชุมพร โดยทำการศึกษาลักษณะปัญหา บทบาท และแนวโน้มการพัฒนาในอนาคตของชุมชน รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ผลที่ได้จากการศึกษาศูนย์กลางชุมชนเดิมตั้งอยู่ที่บางยี่ไรและบางขันเงินท่ามกลางพื้นที่สวนผลไม้ติดแม่น้ำหลังสวน บทบาทของชุมชนในขณะนั้นเป็นชุมชนท่าเรือขนส่งสินค้าทางการเกษตร ต่อมาเมื่อมีเส้นทางรถไฟตัดผ่านทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทกลายเป็นจุดขนถ่ายสินค้าจากท่าเรือไปยังสถานีรถไฟ โดยการตั้งถิ่นฐานจะอยู่ริมถนนที่นำเข้าสู่สถานีรถไฟ คือ ถนนลูกเสือ หลังจากนั้นเมื่อมีการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 41 ตัดผ่านพื้นที่ และมีการตัดถนนเชื่อมต่อกับทางหลวงแผ่นดินทำให้มีการขยายตัวออกสู่ถนนสายหลัก จึงทำให้บทบาทของแม่น้ำหลังสวนลดลงและทำให้ท่าเรือที่สำคัญในอดีตกลายเป็นท่าเรือร้างไป รวมทั้งชุมชนก็เปลี่ยนกลายเป็นศูนย์กลางการขนส่งสินค้าการเกษตรทางบก โดยมีตลาดของเอกชนเป็นตลาดกลางของภูมิภาค แม้ว่าบทบาทของชุมชนจะเปลี่ยนไป แต่

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เป็นเอกลักษณ์เดิมของพื้นที่ คือ การสร้างบ้านในพื้นที่สวน และอาคารบ้านเรือนที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมโบราณยังคงมีอยู่ในปัจจุบันซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ส่วนนี้คือ สถาปัตยกรรมบางส่วนถูกทำลาย โดยการบดกรุก รื้อถอนหรือต่อเติม จนเกิดความเสียหาย และยังคงคล้องกับงานวิจัย รัชฎา รัตนบุญฤทธิการ (2546) ศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง โดยการศึกษาถึงพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านทะเลน้อย จากอดีตจนถึงปัจจุบัน รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชน เอกลักษณ์ของชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ชุมชน รวมทั้งได้เสนอแนะรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมในอนาคตของชุมชนบ้านทะเลน้อย จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านทะเลน้อยมีการตั้งบ้านเรือนอยู่ริมทะเลน้อยซึ่งมีสภาพเป็นที่ลุ่มน้ำขัง มีลักษณะเป็นชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีวิถีชีวิตและกิจกรรมที่สัมพันธ์กับทะเลน้อยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านทะเลน้อยแบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ยุคไทรหัวหงส์ ยุคไปมาค้าขายใช้เรือแม่ และยุคทิ้งทะเลล้มพาย โดยในยุคทิ้งทะเลล้มพายมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานอย่างชัดเจนที่สุดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้รับผลมาจากปัจจัยธรรมชาติ เทคโนโลยี มรดกจากอดีต สภาพเศรษฐกิจ และการเมืองรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่คงเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชุมชนประมงบ้านทะเลน้อยคือ การตั้งถิ่นฐานขนานไปกับแนวคลองซึ่งในปัจจุบันพื้นที่บริเวณดังกล่าวยังคงมีวิถีชีวิต กิจกรรม และรูปแบบอาคารแบบชุมชนประมงพื้นบ้านดั้งเดิมของชุมชนบ้านทะเลน้อย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีข้อเสนอแนะที่เป็นนัยยะในเชิงนโยบายที่สำคัญดังนี้

1. หน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือองค์กรส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาลตำบลคลองสวน และเทศบาลตำบลเทพราช เป็นต้น ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนทางและดำเนินงานในการอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ความเข้มแข็งของชุมชนตลาดคลองสวน และในด้านอื่น ๆ เพื่อให้ชุมชนตลาดคลองสวนแห่งนี้สามารถดำเนินกิจกรรมไปได้อย่างต่อเนื่องควบคู่กับกระแสการอนุรักษ์จากภายนอก

2. จากการที่ได้ลงไปสำรวจพื้นที่โดยรอบบริเวณชุมชนตลาดคลองสวนพบว่า ยังมีพื้นที่อีกหลายบริเวณที่ยังคงมีสภาพกร้าง ขาดการดูแลทำให้เกิดความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก ทั้งอาคารสิ่งปลูกสร้างที่มีอายุมาก และเส้นทางสัญจรที่ยังขาดความสวยงาม ความร่มรื่น และความเป็นระเบียบ ทำน้ำที่เคยมีเรือเข้า-ออก ก็เก่าแก่และทรุดโทรมลงไปตามกาลเวลา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งผู้ดูแลสถานที่ควรมีการปรับปรุงและฟื้นฟูชุมชนตลาดคลองสวนให้เป็นไปตาม

แนวทางที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืน คอยควบคุมดูแลอย่างสม่ำเสมอ พร้อมกับการปลูกจิตสำนึกให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมเขื่อนชุมชนตลาดคลองสวนแห่งนี้ด้วย

3. ทางหน่วยงานที่ดูแลเกี่ยวกับการศึกษาควรสอดแทรกเนื้อหาในหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนภายในพื้นที่และรอบ ๆ บริเวณใกล้เคียงชุมชนตลาดคลองสวน ให้มีความรู้ความเข้าใจการอนุรักษ์และดูแลมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นส่วนสำคัญทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เอกลักษณ์มรดก และคุณค่าทางวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น เพื่อเป็นการปลูกฝังให้เด็ก ๆ มีจิตสำนึกรักท้องถิ่นและมีความคิดที่จะกลับไปพัฒนาบ้านเกิดของตนเองต่อไปในอนาคต

4. ชุมชนตลาดคลองสวนมีปัญหาทางด้านสังคมและความสัมพันธ์กันของคนต่างวัยในชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะวัยรุ่นวัยทำงานส่วนใหญ่ต่างพากันออกไปเรียนหรือหางานทำนอกพื้นที่แทบทั้งสิ้น ทำให้ในพื้นที่ที่มีคนชราอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยในการจัดการกับปัญหาสังคมมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องไปปรับความร่วมมือจากทั้งหน่วยงานทางภาครัฐ เอกชน และประชาชน ซึ่งก็คือ วัยรุ่นวัยทำงานและคนชรา ต้องหันมาปรึกษาและร่วมมือกัน เพื่อที่จะหาช่องทางในการพัฒนาชุมชน จัดหางานสร้างงานสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน พัฒนาการเรียนการสอนให้มีความทันสมัย ให้คนในพื้นที่ได้มีที่เรียนได้มีงานทำและได้อยู่อาศัยในชุมชนตลาดคลองสวนร่วมกับครอบครัวต่อไป

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

หลังจากที่ได้ดำเนินการวิจัยเรื่องพัฒนาการของชุมชนตลาดคลองสวน 100 ปี เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการดำเนินวิจัยหลังจากนี้คือ

1. ในการศึกษาถึงพัฒนาการของชุมชนตลาดคลองสวน 100 ปี เนื่องจากในพื้นที่ศึกษา มีความต่อเนื่องกันทางพื้นที่ซึ่งมีขอบเขตการปกครองที่แตกต่างกัน ทำให้การศึกษาครั้งนี้ จึงยังไม่ค่อยมีความชัดเจนทางด้านขอบเขตพื้นที่ และขอบเขตการปกครองของหน่วยงานทางภาครัฐที่เข้ามาจัดการดูแลเท่าที่ควร จึงควรมีการศึกษาในเรื่องของนโยบายและความช่วยเหลือจากหน่วยงานส่วนท้องถิ่นของทางภาครัฐ แล้วนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบการวางแผน การดำเนินงาน ประเด็นปัญหาและวิธีการช่วยเหลือหรือแก้ไขปัญหาของทั้งสองหน่วยงาน คือ เทศบาลตำบลคลองสวนและเทศบาลตำบลเทพราช ที่มีการแบ่งแยกบทบาทและหน้าที่ขององค์กรส่วนท้องถิ่นอย่างชัดเจนในการจัดการดูแลชุมชนตลาดคลองสวน เพื่อที่จะสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปใช้

ประโยชน์ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือโครงการต่าง ๆ ให้ตอบสนองประชาชนและ
แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด

2. หากมองย้อนกลับไปในอดีตชาวชุมชนตลาดคลองสวน ที่อาศัยอยู่บริเวณริมคลอง
ประเวศบุรีรัมย์นั้น มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย คือมีความพอเพียงในการดำรงชีวิต ประกอบ
อาชีพเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพ หรือค้าขายสินค้าที่จำเป็นต่อวิถีชีวิตประจำวันเท่านั้น ไม่ใช้การ
เปิดบ้านค้าขายสินค้าหรือเปิดตลาดค้าขายเป็นแหล่งท่องเที่ยวอย่างในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลง
ที่เกิดขึ้นของชาวบ้านและชุมชนนั้นมีความน่าสนใจที่จะศึกษาให้ทราบถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็น
องค์ประกอบ ที่เป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจนทำให้ชาวชุมชนต้องปรับตัว และมีวิถีชีวิต
อย่างในปัจจุบัน จึงควรมีการวิจัยพัฒนาการหรือการปรับตัวของชาวชุมชนตลาดคลองสวนที่อาศัย
อยู่บริเวณริมคลองประเวศบุรีรัมย์ ว่าจากอดีตถึงปัจจุบันมีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลกระทบทำให้ชาว
ชุมชนต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตของตน และพัฒนาการที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลอย่างไรต่ออาชีพและความ
เป็นอยู่ของชาวชุมชนเหล่านั้น เพื่อที่จะสามารถนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่